

## Извештај са одржаних фокус групних дискусија

(август-октобар 2021. године, Крагујевац)

### 1. Увод

У извештајном периоду разговор је обављен са 37 жена, у периоду од 9. августа до 9. октобра. Четири разговора организована су у Крагујевцу, док је један разговор организован у Тополи.

Редни број	Датум одржавања	Место одржавања	Број жена које су учествовале у фокус групним разговорима
1.	9. август 2021.	Крагујевац	7
2.	14. август 2021.	Крагујевац	8
3.	20. август 2021.	Топола	6
4.	31. август 2021.	Крагујевац	9
5.	9. октобар 2021.	Крагујевац	7

Табела 1. Локација, време и број жена које су учествовале у ФГД

Већина незапослених жена старијих од 45 година остала је без посла због стечаја у некадашњим фабрикама које су радиле на подручју Крагујевца, некој од „Заставиних“ фабрика, „21. октобру“, „Ортотексу“ итд, проглашене су технолошким вишком. Такође, међу учесницама фокус групних дискусија било је жена које су у више наврата остајале без посла радећи у приватном сектору, жена које живе у руралним срединама, па и носилаца пољопривредних газдинстава. Састанцима су присуствовале жене различитог нивоа образовања, са завршеном основном и средњом школом, гимназијом и стручним смеровима и високом стручном спремом.

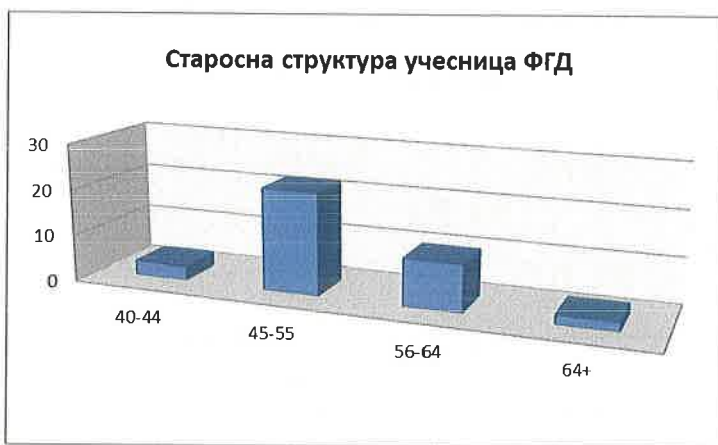
После разговора намеће се закључак да су незапослене жене старије од 45 година невидљива група за послодавце, и поред знања и искуства које поседују у различитим областима рада. Готово све су изгубиле веру у „државу и систем“, сматрају да Национална служба за запошљавање „не ради свој посао“, нису задовољне сарадњом са НСЗ, често су биле у прилици да чују негативне коментаре на рачун година и неретко су доживљавале различита понижења на рачун физичког изгледа и пола. Већина њих верује да је запошљавање могуће скоро искључиво преко везе, пре свега „политички“. Стидљиве су када је у питању грађански активизам, али би се ипак бориле за своја права на рад и достојанствен живот. Готово све су разочаране у политику и не желе да се политички ангажују. Када је у питању евентуално запошљавање, најрадије се одлучују за могућност удруживања, затим за формалну запосленост и на крају, за рад код „приватника“.

## 2. Економски потенцијал жена и њихово познавање и приступ услугама за запошљавање

Фокус групним дискусијама одржаним у Крагујевцу присуствовале су 3 жене старости од 40-44 године, 22 жене старости 45-55 година, 10 жена старости од 56-64 и 2 жене старије од 64 године.

Укупан број жена	40-44	45-55	56-64	64+
37	3	22	10	2

Табела 2. Старосна структура учесница ФГД у Крагујевцу



Дијаграм 1

Од укупно 37 незапослених жена које су учествовале у фокус групним дискусијама највише је било жена за завршеним четворогодишњим образовањем (средњом стручном школом и гимназијом) - 22, затим са завршеним седмим степеном стручне спреме тј факултетом - 9, њих 3 су завршиле основну школу, колико је било и жена са вишом школом - 3.

Укупно учесница ФГД	I (основна школа)	IV (средња школа)	VI (виша школа)	VII (факултет)
37	3	22	3	9

Табела 3. Структура према степену стручне спреме



Дијаграм 2

**„На пријаве за Конкурс на посао нико не одговара. Ни позитивно ни негативно. Нико не пита шта знаш да радиш већ колико година имаш..“**

Наше саговорнице истичу да су слале пријаве за посао, како кажу, годинама, свакодневно, али безуспешно, јављајући се на различите огласе за посао. Њиховом великом разочарању, губитку самопоуздања и вере допринело је и то што на пријаве готово нико не одговара „током 5 година свакодневног конкурисања на различите огласе само сам један једини пут добила негативан одговор! Па зар је могуће да нико не одговара, макар и да каже хвала Вам на пријави, нисте примљени!?!“ пита се једна од наших саговорница. Она додаје да јој је послодавац код којег је била на разговору за посао у децјем бутику рекао да је дебела и да тај посао није за њу.

„Конкуришем свуда, јављала сам се на огласе где год видим да траже раднике, на излогу продавнице или сајту Инфостуд, Лако до посла, Послови, Огласи, нико те не пита за искуство, сви гледају колико имаш година, нико и не пита шта знаш да радиш!“ (Љиљана, 1969, дипл. економиста).

Жене које су учествовале у разговорима имају дугогодишње искуство у раду, али је проблем што су углавном радиле непријављене, „на црно“. Међу учесницама имамо пример жене која после 13 година рада код послодавца има само 1 годину стажа и испитаницу која код различитих приватника ради преко 30 година, а има 15 година стажа. Прави је куриозитет пример жене која ради код приватника књиговодствене послове, пријаве запослених, а сама је, како каже, непријављена..

Евидентно је да су жене са којима смо разговарали, углавном радиле на црно, стаж им је текао углавном у државним фирмама док у великој мери код приватника нису биле пријављене. Највећи број учесница сматра да су године највећа препрека за њихово запошљавање. На другом месту, по њиховом мишљењу је политичка опредељеност, односно „веза“ итд.

Углавном су им познате мере подршке Националне службе за запошљавање, пре свега подстицајна средства за samozapošljavanje у износу од 250.000,00 динара. Међутим, већина жена сматра да се проблем на овај начин не решава дугорочно зато што уз ову подршку „можеш да издржиш тих годину дана што си у обавези сам да уплаћујеш порезе и доприносе а после нема шанси да опстанеш..“. Било је случајева да су жене добиле ова средства, али их нису искористиле, зато што се нису усудиле да се упусте у предузетничке воде. Што се тиче обука за незапослена лица, само неколико жена је користило ову врсту подршке, већина је рекла да их са НСЗ-а нису звали на обуке а једна испитаница је желела да учи страни језик али јој је речено да „тренутно нема планираних обука“.

Интересантно је да је једна група жена позвана на разговор са послодавцем преко НСЗ-а, жене које су се одлучиле за тај посао и кратку обуку, радиле су 2 месеца, а потом је форма „нестала“ а њима није исплаћена накнада.

Само мали број жена упознат је са могућностима стицања додатних знања и вештина преко организација цивилног друштва. Такође, само неколико њих, углавном „бивших предузетница“ и жена које су биле активне у невладином сектору, упознато је и са програмима помоћи које су обезбеђивали донатори за подстицај женском предузетништву.



### 3. Статус жена на тржишту рада или запошљавања

„Да си мало млађа..“

Незапослене жене старије од 45 година истичу као највећи проблем при запошљавању - своје године, старосну доб, без обзира на формално образовање, као и стечено искуство, знања и вештине. Сматрају да послодавци имају предрасуде да су жене 45+ „старе и неспособне за посао“. Чак и када би у биографији „прескочиле“ датум рођења, евентуални позив послодавца се сводио на питање „Колико година имате?“.

Жене које су учествовале у истраживању сматрају да је неопходно обезбедити адекватну подршку почетницама у бизнису. Један од предлога је смањење пореза за почетнике зато што „не можеш да испливаш ако немаш почетни капитал, нема ослобођења пореза и доприноса бар донекле, стално се повећају... Повећање намета, пореза, подстиче рад на црно, приватници гледају како да избегну плаћања и онда појединци и њихове породице тону..“ (Јелена, 1978, дипломирани економиста). „Требало би да постоји грејс период, повољни услови и подстицајна средства за мале породичне фирме, за чуваре традиције, традиционалне производе, не може свака предузетничка радња да има исте намете, треба нам ветар у леђа, што више малих прозвођала, то боље друштво! Преживеће само велики произвођачи и на локалу и на националном нивоу“, сложна је у констатацији група учесница.

Одговарајући на питање шта јавна власт може да учини како би се побољшао положај незапослених жена, учеснице из руралних средина дале су и предлог да држава обезбеди стабилне цене за откуп производа како би пољопривредници могли да се одреде којом производњом ће да се баве. На питање које би законе и прописе требало променити одговориле су и „да се не вреднује партијска припадност већ знање и вештине“..

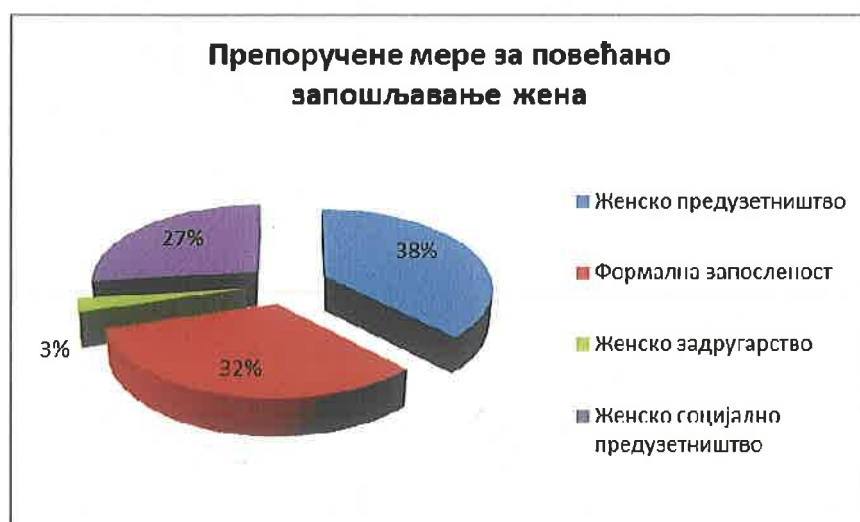
Издвајамо и изјаву једне учеснице која је на наше питање које би законе требало променити одговорила „да радни дан не траје дуже од 12 сати и да имамо бар један слободан дан у недељи..“ алудирајући на радно време код приватника, у производњи, где је радила више од деценије без радног стажа. Незапослене жене које су конкурисале и радиле код приватника као највећи проблем истичу радно време дуже од 8 сати, непоштовање закона (радно време, слободни дани, одмор) и накнада која је у највећем броју случајева „минималац“. Изненађујуће звучи и чињеница да су поједине жене „на руке“ морале да враћају газди новац који им је уплаћен док су биле на боловању.

Женама из руралних средина отежане су могућности радног ангажовања, „превоз до града кошта и изискује понекад доста времена“, због продаје производа (и евентуалног посла) морају да путују, „носе намирнице у град“, проводе цео дан на пијацама иако их „код куће и на имањима чекају сви послови“, пољопривредне пензије су ниске, здравствена заштита им је отежана „због дуготрајног чекања“, о мерама евентуалне подршке су лошије информисане у односу на жене из урбаних средина. Међутим, евидентно је да се труде да прате сва дешавања и траже алтернативне могућности пласмана на тржиште, попут друштвених мрежа и доставе на кућну адресу, и тако остваре „бар неки приход“. Оне очекују од државе већу помоћ у смислу доношења програма подршке за пољопривреднике, за предузетнице из руралних подручја, али и здравствене и социјалне заштите.

Готово све незапослене жене спремне су да се укључе у процес одлучивања (кроз петиције, учешће на јавним расправама итд) у циљу побољшања економског положаја.

Препоручене мере за повећано запошљавање	Укупан број жена
1. Женско предузетништво	14
2. Формална запосленост	12
3. Женско задругарство	1
4. Женско социјално предузетништво	10

Табела 4. Препоручене мере за повећано запошљавање



Дијаграм 3

Од више понуђених опција за евентуално запошљавање, огромна већина изабрала је предузетништво, удруживање и задругарство, тј неку врсту самосталног покретања посла и рад са другим женама, а само мали број њих одлучио се за рад код приватника. Неколико учесница је истакло да удруживање за њих значи формирање мрежа у оквиру којих ће постојати проток информација, производа и услуга између различитих произвођача.

Незапослене жене старије од 45 година углавном се опредељују за неки од видова покретања сопственог посла. Највећи број жена, њих 14, изразио је интересовање за женско предузетништво (38 %). За овај вид запошљавања се изјашњавају углавном незапослене жене које су већ биле предузетнице, оне које су оспособљене да се баве сопственом производњом или пружањем услуга и које сматрају да би уз почетну подршку НСЗ, односно државе, могле да покрену сопствени посао.

Образлажући одговор чињеницом да и даље „државни посао улива највећу сигурност“ и обезбеђује поштовање прописа у смислу остварења права из радних односа, на зараду, одмор, нерадне дане у време државних празника итд, 12 жена одлучило се за формалну запосленост (32%). Што се тиче женског социјалног предузетништва, тј удруживања, за овај вид запошљавања изјаснило се 10 жена тј 27% учесница. Само једна жена сматра да би најбољи вид запошљавања за њих било удруживање са другим женама у оквиру женских задруга (3%) што се може тумачити чињеницом да је већина жена рад у оквиру задруга и даље непознаница.

#### 4. Друштвени положај жена

**„Знам да морам да се ангажујем, ко ће да се бори за мене, али немам више снаге.“**

Готово половина учесница ФГД активна је у непосредном окружењу, углавном у различитим удружењима. Велика већина учесница би се радо укључила у локалне иницијативе које би покренуле питања њиховог економског и социјалног статуса и чак су дале занимљиве предлоге.

Оне су веома активне и брину о породицама у којима живе, пре свега о деци и старијим укућанима. Приметно је да су многе потражиле алтернативна решења због незапослености. Неколико њих рекло је да чувају децу и/или негују старије, за одговарајућу новчану накнаду, пошто нису успеле да се запосле. Истовремено, један број жена почео је да се бави изработом предмета народни радности, кувањем зимнице итд. Жене које живе на селу обрађују земљу, старају се о домаћинствима, излажу и продају производе на манифестацијама и пијацама.

Када је у питању здравствена и социјална заштита кажу „у принципу је све бесплатно, али се плаћа.“ Дакле, мишљења су да им је, „као и свим осталима који немају везу онемогућена одговарајућа здравствена заштита“. Истичу да ретко преглед може да се закаже без потешкоћа, а још ређе да не чекате дуго на преглед специјалисте. Често су суочене са проблемом плаћања услуга, од партиципације до озбиљнијих прегледа и интервенција. Међутим, треба рећи да испитанице сматрају да су ови проблеми исти за све људе, али да „услуге нису бесплатне ако си незапослен“. У последње време „превентивних прегледа можемо само да се сећамо“, истичу, алудирајући на чињеницу да је адекватна здравствена заштита готово онемогућена од појаве вируса Ковид 19. Неколико њих напоменуло је да често има проблем и са одговарајућим превозом до жељеног одређишта.

„Срела сам толико малих произвођача за ове две године, то су фантастични мануелни производи, нису то само џемови и слатка, чудесно је колико има дивних идеја, снаге и воље да се нешто квалитетно и лепо уради, креативно и другачије, али нико није дугорочно решио проблем незапослености, нема пројекат и финансијски модел... Ето, произвођач сам обрађује, прерађује, кува, пакује и ради маркетинг и продају, сам храни породицу.. То је данас жена на селу!“ (Марија дипломирани филолог, 1974)

#### 5. Потенцијал жена да се политички активирају и њихова видљивост

**„...учлани се или нема 'леба за тебе.“**

Из разговора са свим учесницама може се закључити да су оне апсолутно сложне у констатацији да незапослене жене 45+, као и проблеми са којима се суочавају у потрази за послом, нису видљиви у јавности. У највећој мери немају поверење у надлежне институције.

Жене које су учествовале у разговорима не желе да се баве политиком и разочаране су радом политичких странака. Велики број њих је доживео да им на разговору за посао поставе питање о страначкој припадности или да им „важни појединци“ укажу на чињеницу да „ако нису чланови странке немају шта ту да траже“.



Некадашња професорка каже да јој је на једном разговору за посао речено да „помажемо само онима који су похабили 2 пара ципела за странку“.

„Покушала сам 6 месеци да се бавим политиком, да будем активан члан, али њима је једино битно колико ће ко гласова да донесе, нико не пита за идеје, креативност, да нешто прокоментаришеш, да се бавиш неком темом или проблемом, мада има елокуентних паметних људи, али само се гласови броје.. Два пута сам се учланила, све исто, више ми не пада на памет!“ (Светлана, 1968)

Одговарајући на наше питање да ли препознају актере из политичког живота који би могли да заступају њихове интересе у органима власти „препознале“ су министарке Зорану Михајловић и Дарју Кисић, као и поверенциу Бранкицу Јанковић.

Незапослене жене су заинтересоване за укључивање у рад удружења и неформалних група како би своје интересе учиниле видљивим.

Група жена која је већи део радног века провела у производњи у приватном сектору, код различитих послодаваца, наглашава да би ангажовање у удружењима и неформалним групама могао да буде један од начина да се утиче на побољшање положаја радника. Примера ради, како су навеле, радиле су са колегиницама које са преко 65 година старости раде на траци, и „ако она стане ми падамо.. и ми долазимо у те године, то би била борба за све нас..“ (Марина, 1974).

„Имала сам колегиницу која је 1964. годиште, њена моторика и могућност за стицање нових сазнања у области финансија су ограничени, ту је провела радни век али не може више.. мало је остало до пензије али треба издржати.., (Весна, 1974.)

Као разлог да се покрену и утичу на евентуалне промене у друштву наводе и да неко треба да каже да послодавци искористе подстицајна средства која им држава понуди, отпусте „старе“ и запосле „нове“ раднике и за то још добију лову..“ (Гордана, 1976)

### **Препоруке (уместо закључка)**

Неопходно је незапослене жене старије од 45 година учинити видљивим, како на тржишту рада, тако и у друштву уопште. Тиме би се стекли повољни услови за системско, дугорочно решавање проблема са којима се суочавају. У том смислу неопходно је обезбедити и комуникацију између надлежних институција, али и послодаваца, и незапослених жена.

Такође, веома је важно континуирано радити на јачању њихових компетенција, знања и вештина, у складу са захтевима тржишта рада и истовремено, и омогућити додатне обуке за тражена занимања.

Потребно је обезбедити системска решења како би се дугорочно превазишли проблеми са којима се незапослене жене суочавају. Примера ради, у стратешким документима Републике Србије, законима и стратегијама, као и националним и локалним Акционим плановима за запошљавање потребно је препознати жене као тешко запошљиву (рањиву) категорију како би оне биле обухваћене мерама активне политике запошљавања.

Истовремено, требало би водити рачуна и о условима рада када је старија популација у питању, нпр жене (али и мушкарци) и обезбедити им оговарајући посао, у складу са њиховим не само образовним

већ и физичким карактеристикама, способностима, посебно када су у питању радници који раде на тежим пословима, у производњи итд.

Такође, неопходно је обезбедити боље управљање, контролу давања подстицајних средстава послодавцима, с обзиром да они могу после извесног времена да отпусте раднике за чије су запошљавање добили средства и онда запосле нове за које ће поново обезбедити помоћ државе.

Требало би, у највећој могућој мери, утицати на смањење утицаја политике и „веза“ на запошљавање.

У наредном периоду требало би радити и на бољој информисаности жена о постојећим мерама подршке и континуирано радити на повећању њихове свести о правима која су им загарантована. Неопходно је пружити им и психосоцијалну подршку како би повратиле веру у себе, сопствена знања, вештине и могућности.

Истовремено, требало би јачати цивилне организације које реализују програме подршке и помоћи незапосленим женама и које се баве питањима родне равноправности, како би их анимирале и покренуле. Кроз грађански активизам јавно мњење и кључни актери били би упознати са проблемима са којима се суочавају незапослене жене 45 + и самим тим, могли би да утичу на њихово дугорочно решавање.

### Изјава о одрицању одговорности

Овај пројекат је добио подршку пројекта Владе Швајцарске „Заједно за активно грађанско друштво – АЦТ“ који спроводе „*Helvetas Swiss Intercooperation*“ (*Helvetas Swiss Intercooperation*) и Грађанске иницијативе (*Грађанске иницијативе*). Мишљење које је изнето у овом тексту је мишљење аутора и не представља нужно и мишљење Владе Швајцарске, *Helvetasa* или Грађанских иницијатива.